

KÖL TİĞİN VE BİLGE KAĞAN YAZITLARININ METİNLERİNDE ÜNLÜLERİN YAZIMIYLA İLGİLİ KARŞILAŞILAN FARKLILIKLAR

Osman MERT*

Fatma ALBAYRAK**

Özet

Köl Tigin yazıtının güney ve doğu yüzlerindeki metnin önemli bir kısmı, Bilge Kağan yazıtının kuzey ve doğu yüzlerine, cümleler ve kelimeler büyük oranda korunarak, birtakım değişikliklerle aktarılmıştır. Bu aktarma sırasında özellikle ünlülerin işaretlenmesiyle ilgili de birtakım değişiklikler yapılmıştır.

Bu çalışmada Bilge Kağan Yazıtı üzerindeki yazı alanının genişliği ve anlaşılabilirlik dikkate alınarak metnin tekrar yapılandırılması sırasında ortaya çıkan bu farklılıkların belirlenmesi amacıyla, önce Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarındaki ortak metin, ünlülerin yazımıyla ilgili olarak karşılaştırılmış; ardından da yapılan değişiklikler tespit edilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kağan Yazıtı, Köktürk alfabesi, ünlülerin yazımı

FOCUSED DIFFERENCES ABOUT WRITING OF VOWELS IN TEXTS ON KÖLTİĞİN AND BİLGE KAĞAN INSCRIPTIONS

Abstract

An important part of the text on the side of south and east of Köl Tigin Inscription has been transcribed with many changes to the side of north and east of Bilge Kağan Inscription protecting sentences and words greatly. Many changes have been also made about especially marking of vowels during this transcription.

With the aim of determining emerged changes during re-construction of text taking into consideration lucidity and wideness of writing sphere on Bilge Kağan Inscription, firstly, shared text in Inscription of Köl Tigin and Bilge Kağan has been compared as relating to writing of vowels and then evaluated by determining these changes.

Keywords: Köl Tigin Inscription, Bilge Kağan Inscription, Kopturk alphabet.

* Doç. Dr.; Atatürk Üniversitesi, K.K.E.F., Türkçe Eğitimi Bölümü, osmmert@gmail.com.

** Arş. Gör.; Atatürk Üniversitesi, K.K.E.F., Türkçe Eğitimi Bölümü, fatmalbay@hotmail.com.

Ø. Giriş:

Köl Tigin Yazıtının güney yüzünün 1-11. satırları ile doğu yüzünün 1-30. satırları arasında yer alan metin, Bilge Kağan yazıtının kuzey yüzünün 1-8. satırları ile doğu yüzünün 2-24. satırları arasına, cümleler ve kelimeler büyük oranda korunarak, birtakım değişikliklerle aktarılırken Bilge Kağan yazıtı üzerindeki yazı alanının genişliği de dikkate alınarak ünlülerin yazımıyla ilgili de değişiklikler yapıldığı dikkati çekmektedir. Zira metin satır çizgilerinin arasına hakkedilirken her karakter için şablon kullanılarak harf boyunda bir standart sağlanmıştır. Ancak her bir harfin genişliği kendi içinde bir standarda sahip olsa da “l/s” gibi bazı harflerin fiziki olarak (2 mm) dar olması, “k/m” gibi bazı harflerin de (1.6 cm) geniş olması karakterlerin birim alanda işgal ettikleri yerin farklılık arz etmesine neden olmuştur. Dolayısıyla yazıt metni ikinci taş aktarılırken yazı alanına göre harflerin fiziki genişlikleri de dikkate alınarak dilin imkânları ve anlaşılabilirlik çerçevesinde, ünlülerin işaretlenmesi konusunda da değişikliğe gidilmiştir (Mert, 2010,169-171; Mert, 2011, 431; Kaya, 2010, 135-141).

1. Köktürk Yazı Sisteminde Ünlüler:

Köktürk alfabesinde yuvarlak ünlülerin kalınlık ve incelik özellikleri işaretlenirken, genişlik ve darlık özellikleri; düz ünlülerin ise darlık ve genişlik özellikleri işaretlenirken, kalınlık ve incelik özellikleri ayrıca işaretlenmemiştir. Dolayısıyla Köktürk alfabesini geliştirenlerin “enformasyon teorisi” bakımından Türkçenin kök ve kökenlerinde ünlülerin kalınlık-incelik özellikleri üzerine düşen bilgi yükünün, ünlülerin darlık-genişlik özellikleri üzerine düşen bilgi yükünden daha fazla olduğu (Gemalmaz, 1982, V-XLV) bilgisine ya da sezgisine sahip oldukları anlaşılmaktadır (Mert, 2009, 115).

- İlk hece dışında ünlülere ait kalınlık · incelik ve (çoğunlukla kök ve gövdede) düzlük · yuvarlaklık femlerinin yansızlaşması, ikinci ve daha sonraki hecelerin ünlülerinin ilk hece ünlüsü ile kolaylık kanunu gereğince kalınlık · incelik ve (genellikle kök ve gövde seviyesinde) düzlük · yuvarlaklık bakımından benzeşmesi ve giderek genişlik · darlık feminin de yansızlaşması (Gemalmaz, 1985: 85), Köktürk yazı sisteminde ünlülerin işaretlenmelerini sağlayan nedenlerdendir (Gemalmaz, 1985, 85, Mert, 2009, 115).

- Köktürk alfabesinde düz ünlülerin kalınlık ve incelik özelliklerini, kendilerinden önce kullanılan ünlülerin ve ünsüzlerin kalın ya da ince özelliklerinden (kalınlık incelik uyumundan) hareketle belirlemek çoğunlukla mümkündür. Ancak Türkçede darlık-genişlik uyumu diye standart bir uyum olmadığı için dilin bu konudaki genel eğilimi dikkate alınsa bile özellikle ilk hecede yuvarlak ünlülerin dar mı geniş mi olduklarını tespit etmek günümüzde güçleşmektedir.

Ancak, yuvarlak ünlülerin genişlik ve darlık özelliklerinin işaretlenmemiş olması, (kalın ve ince şekilleri işaretlenmemiş olan ünsüzlerin yer aldığı) kelimelerdeki düz ünlülerin kalın ya da ince özelliklerinin ayrıca belirtilmemiş olması, ağız ve şive seviyesinde yuvarlak ünlüleri genişlik ve darlık; düz ünlüleri kalınlık ve incelik bakımından farklılık arz eden kelimelerin aynı yazılmasına rağmen ağıza ya da şiveye göre farklı okunabilmesine olanak sağlar. Bu durum farklı ağız özelliklerine sahip boyların bir araya gelmesiyle oluşan Köktürk Kağanlığının demografik yapısına da son derece uygun bir model oluşturmaktadır (Mert, 2009, 116).

• Yazıtlarda ünlülerle ilgili bir diğer uygulama da sondaki ünlüler hariç diğer ünlülerin kelimeye işaretlenip işaretlenmemesidir. Fonoloji düzeyinde, Türkçenin, fonetik dillerde en çok karşılaşılan (CV = ünsüz + ünlü) yapısındaki heceyi tercih etmesi görece çok sayıda olan ünsüzlerin, en az sayıda ve görece düzenli bir sıklıkla kullanılan ünlülere göre enformatif değerlerinin yüksek olmasını sağlamıştır (Gemalmaz, 1980: 173-195). Dolayısıyla kolaylık kanununa göre, yazıtlarda kullanıldığı kelimeye 1/1 ihtimal ile tahmin edilebilen (çoğunlukla düz geniş) ünlüler (Gemalmaz, 1982: 28) kelimenin anlaşılabilirlik düzeyi ve geçiş sıklığı da dikkate alınarak genellikle işaretlenmemiştir (Mert, 2009, 116).

2. Köl Tigin Yazıtı'nda İşaretsiz İken Bilge Kağan Yazıtı'nda İşaretlenen Ünlüler¹:

Köl Tigin yazıtında **Ń/a/e** ve **Ń/o/u** ünlülerinin işaretlenmediği kelimeler, Bilge Kağan yazıtına aynen aktarılırken Köl Tigin yazıtında **Ń/ı/i** ve **Ń/ö/ü** ünlülerinin işaretlenmediği bazı kelimeler, fiziki alan ve anlaşılabilirlik de dikkate alınarak Bilge Kağan yazıtına söz konusu ünlüler yazılarak nakledilmiştir.

2.1. Köl Tigin Yazıtı'nda İşaretsiz İken Bilge Kağan Yazıtı'nda İşaretlenen **Ń/ı/i** Karakterleri:

Köl Tigin yazıtında işaretlenmeyen bazı **Ń/ı/i** ünlülerinin, ortak metin Bilge Kağan yazıtına aktarılırken anlaşılabilirlik ve yazı alanının durumu dikkate alınarak işaretlendiği görülmüştür.

¹ Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları'nın metinlerinde ünsüzlerin yazımıyla ilgili karşılaşılan farklılıklar için bk. (Mert, 2010, 169-190).

ᠰᠢᠶᠢ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : kögmen aşā

.....ᠰᠢᠶᠢ : ᠰᠢᠶᠢ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ

kurıgaru temir kapıgka tegi süledimiz kögmen aşā k[ırkız yiringe tegi süledimiz]:

Batıda Demir Kapıya kadar sefer ettik; *Kögmen (Dağlarını) aşarak* Kırgız ülkesine kadar sefer ettik. KT D17

• ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : kögmen aşā

ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ

.....ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ :

kurıgaru temir kapıgka tegi süledimiz kögmen aşā kırkız yiringe tegi sü[ledimiz]:

Batıda Demir Kapıya kadar sefer ettik; *Kögmen (Dağlarını) aşarak* Kırgız ülkesine kadar sefer ettik. BK D15

3. Köl Tigin Yazıtı'nda İşaretliyen Bilge Kağan Yazıtı'nda İşaretlenmeyen

Ünlüler:

Ortak metin Bilge Kağan yazıtına aktarılırken fiziki alan ve anlaşılabilirlik de dikkate alınarak başta ᠰ/i olmak üzere diğer ünlülerden de anlaşılabilirlik çerçevesinde zaman zaman tasarrufa gidildiği görülmüştür.

3.1. Köl Tigin Yazıtı'nda İşaretliyen Bilge Kağan Yazıtı'nda İşaretlenmeyen ᠰ/a/e

Ünlüleri:

Konuyla ilgili bir örneğe rastlanmıştır:

• ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : türük atın

ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ

türük begler türük atın ıttı: Türk beyleri *Türk unvanlarını* bıraktı. KT D7

• ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : türük atın

ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ : ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠨ

türük begler türük atın ıttı: Türk beyleri *Türk unvanlarını* bıraktı. BK D7

üze kök tengri as[ra yağız yir kılıntukda ekin ara kişi oğlu kılınmış] kişi oğlnta üze eçüm apam bumın kagan *iştemi kagan* olurmuş: Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış. İnsan oğullarının üzerine (de) atalarım dedelerim Bumın Kağan (ve) *İştemi Kağan* (hükümdar olarak) tahta oturmuş. BK D2, 3

3.2.2. Kelime kök ya da gövdesinin içinde işaretlenmeyen /i/i karakterleri:

Konuyla ilgili on yedi kelimedede toplam on sekiz örnek tespit edilmiştir:

- **YƎxƆI:** eşidgil

YƎxƆI : ƆkƆNk : ƆkƆƆ

sabımın tüketi *eşidgil*: Sözlerimi baştan sona *işitin!* KT G1

- **x[Ɔ]:** eşid

x[Ɔ]I : ƆkƆNk : ƆkƆƆ

sabımın tüketi *eşid*: Sözlerimi baştan sona *işitin!* BK K1

- **ƆƎk :** ƆƆƆƆƆƆ: yiringe tegi

: kxYNI : ƆƎk : ƆƆƆƆƆƆ : ƆƆƆƆƆƆ : ƆƆƆƆƆƆ

yırgaru yir bayırku *yiringe tegi* süledim: Kuzeyde Yir Bayırku *topraklarına kadar* ordu sevk ettim. KT G4

- **ƆƎk :** ƆƆ[Ɔ]Ɔ[Ɔ]: yiringe tegi

.....YNI : ƆƎk : ƆƆ [Ɔ]Ɔ [Ɔ] : ƆƆƆƆƆƆ : ƆƆƆƆƆƆ

yırgaru yir bayırku *yiringe tegi* süledim: Kuzeyde Yir Bayırku *topraklarına kadar* ordu sevk ettim. BK K3

- **ƆkƆƆƆƆ : ƆƆkƆk :** ötüken yış ermiş

ƆkƆƆƆƆ : ƆƆkƆk : ƆƆ : ƆƆƆƆƆƆ

il tutsık yir *ötüken yış ermiş*: (Türk halkının) yurt edineceği, yönetileceği yer *Ötüken Dağları imiş*. KT G4

- **ƆkƆƆƆ[Ɔ] :kƆk.:** ötüken yış ermiş

ƆkƆƆƆ[Ɔ] ...kƆk.....YI

il [tutsık yir *ötük[en]*] *yış ermiş*: (Türk halkının) yurt edineceği, yönetileceği yer *Ötüken Dağları imiş*. BK K3

- **ƆxƆƆƆƆ: bu yirde**

: kYƆNk : ƆYƆƆ : ƆƆƆ : ƆƆƆ : ƆƆ : ƆxƆƆƆƆ

bu yirde olurup tabgaç bodun birle tüzültüm: *Bu yerde* oturup Çin halkı ile (ilişkilerimi) düzelttim. KT G4, 5

- **..xƆ [Ɔ]..... :** [bu]yird[e]

.....YƆNk : ƆYƆƆ : Ɔ.....Ɔ.....xƆ[Ɔ].....

[*bu jyard[e ol]urup[tabgaç bodu]n birle tüzül[tüm]*]: *Bu yerde* oturup Çin halkı ile (ilişkilerimi) düzelttim. BK K3

- **ᠭᠢᠰᠢᠭ**: süçig
- **ᠶᠢᠮᠰᠠᠬ**: yımşak

ᠮᠤᠮᠤ : ᠶᠢᠮᠰᠠᠬ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠭᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ

tabgaç bodun sabı süçig agısı yımşak ermiş: Çin halkının sözleri *tatlı*, ipekli kumaşları (da) *yumuşak* imiş. KT G5

- **ᠭᠢᠰᠢᠭ**: süçig
- **ᠶᠢᠮᠰᠠᠬ**: yımşak

ᠶᠢᠮᠰᠠᠬ : ᠶᠢᠮᠰᠠᠬ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ

tabgaç bodun sabı süçig agısı yımşak ermiş: Çin halkının sözleri *tatlı*, ipekli kumaşları (da) *yumuşak* imiş. BK K4

- **ᠶᠢᠰᠢᠭ** : ᠭᠢᠰᠢᠭ: süçig sabın

ᠮᠤᠮᠤ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ

süçig sabın yımşak agın arıp irak bodunug ança yagutır ermiş: *tatlı sözlerle* (ve) yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(larda yaşayan) halkları böylece (kendilerine) yaklaştırırlar imiş. KT G5

- **ᠶᠢᠰᠢᠭ** : ᠭᠢᠰᠢᠭ: süçig sabın

ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ

süçig [s]abın yımşak agın arıp irak [bod]unug ança yagutır ermiş: *tatlı sözlerle* (ve) yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(larda yaşayan) halkları böylece (kendilerine) yaklaştırırlar imiş. BK K4

- **ᠶᠢᠰᠢᠭ** : ᠭᠢᠰᠢᠭ: süçig sabınga

ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ

süçig sabınga yımşak agısına arturup üküş türk bodun öltüg: (Çin halkının) *tatlı sözlerine* (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün! KT G6

- **ᠶᠢᠰᠢᠭ** : ᠭᠢᠰᠢᠭ: süçig sabınga

ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ

süçig sabınga yımşak agısına arturup üküş türk bodun öltüg: (Çin halkının) *tatlı sözlerine* (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün! BK K5

- **ᠶᠢᠰᠢᠭ** : ᠶᠢᠰᠢᠭ: ötüken yir

ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ : ᠶᠢᠰᠢᠭ

ötüken yir olurup arkış tirkış isar neng bungug yok: *Ötüken topraklarında* oturup (buradan Çine ve diğer ülkelere) kervanlar gönderirsen hiç derdin olmaz. KT G8

- **ᠮᠠᠭᠠᠨ ᠶᠡᠭᠢᠲᠢ**: yiti yegirmi

ᠮᠠᠭᠠᠨ ᠶᠡᠭᠢᠲᠢ : ᠶᠡᠭᠢᠲᠢ : ᠮᠠᠭᠠᠨ ᠶᠡᠭᠢᠲᠢ : ᠶᠡᠭᠢᠲᠢ

kangım kagan yiti yegirmi erin taş[ık]m[ış]: Babam kağan *on yedi* adamla baş kaldırmış. BK D10

- **ᠲᠣᠯᠢᠰ**: tölis

ᠲᠣᠯᠢᠰ : ᠲᠣᠯᠢᠰ : ᠲᠣᠯᠢᠰ : ᠲᠣᠯᠢᠰ

tölis tarduṣ bodunug [anta itmiş]: *Tölis* (ve) Tarduṣ halklarını o vakit düzenlemiş. KT D13

- **ᠲᠣᠯᠢᠰ**: tölis

ᠲᠣᠯᠢᠰ : ᠲᠣᠯᠢᠰ : ᠲᠣᠯᠢᠰ : ᠲᠣᠯᠢᠰ

tölis tarduṣ bodunug anta itmiş: *Tölis* (ve) Tarduṣ halklarını o vakit düzenlemiş. BK

- **ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ**: asra yir

ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ

üze tengri basmasar asra yir telinmeser türük bodun ilingin törüngin kim artatı [udaçı erti türük bodun ertin] ökün: Üstte(ki) gök çökmedikçe, *altta(ki) yer* delinmedikçe (ey) Türk halkı (senin) devletini, yasalarını kim yıkıp bozabilirdi (Ey) Türk halkı k(ötü huyundan) vazgeç ve nadim ol. KT D22, 23

- **ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ** :: [asra] yer

ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ : ᠠᠰᠢᠷᠠ ᠶᠢᠷ

üze tengri basm[asar asra] yir telinmeser türük bodun ilingin törüğün kim artatı [udaçı [ert]i türük bodun ertin] ökün: Üstte(ki) gök çökmedikçe, *altta(ki) yer* delinmedikçe (ey) Türk halkı (senin) devletini, yasalarını kim yıkıp bozabilirdi (Ey) Türk halkı k(ötü huyundan) vazgeç ve nadim ol. BK D18, 19

- **ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ**: barduk yirde

ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ : ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ : ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ : ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ : ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ : ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ : ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ

barduk yirde edgüg ol erinç kanıng subça yügürti süngüküng tagça yatdı beglik urı oglung kul boltı eşilik kız oglung küng boltı: *Gittiğiniz yerlerde* kazancınız şu oldu, hiç şüphesiz: Kanlarınız ırmaklar gibi aktı, kemikleriniz dağlar gibi yığıldı; bey olacak erkek evladımız köle oldu, hanım olacak kız evladınız cariye oldu. KT D24

- **ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ**: barduk yirde

ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ : ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ : ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ : ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ : ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ : ᠪᠠᠷᠳᠤᠬᠤ ᠶᠢᠷᠳᠡ

የጠጥሩ.....የሃይ : የጠጥሩ : ጋላላላላላላ : የሃይ : የጠጥሩ : የጠጥሩ : የጠጥሩ :

barduk yirde edgüg ol erinç [k]anınğ ügüzçe yügürti süngüküg tagça yatdı beglik urı oglungın kul kılığ eşilik [kız oglungın küng] kılığ: *Gittiğiniz yerlerde kazancınız şu oldu, hiç şüphesiz: Kanınız ırmaklar gibi aktı, kemikleriniz dağlar gibi yığıldı; bey olacak erkek evladınızı köle yaptınız, hanım olacak kız evladınızı cariye yaptınız.* BK D20

• የጥሩ : የጥሩየጥሩ: il birigme tengri

የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ :

የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ :

የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ :

türük bodunug atı küsi yok bolmazun tiyin kangım kaganıg ögüm katunug kötürmiş tengri il birigme tengri türük bodun atı küsi yok bol[mazun tiyin özümün ol tengri] kagan olurtdı erinç: Türk halkının adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı, *devlet veren Tanrı*, Türk halk(ının) adı sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı Kağan (olarak tahta) oturttu şüphesiz. KT D25, 26

• የጥሩ.....የጥሩየጥሩ: il berig[me t]engri

: የጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ :

የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ :

.....የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ :

türük bodun atı küsi yok bolmazun tiyin kangım kaganıg ögüm katunug kötürügme tengri il berig[me t]engri türük bodun atı küsi yok bolmazun tiyin özümün ol tengri kagan olurtdı: Türk halkının adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı, *devlet veren Tanrı*, Türk halk(ının) adı sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı Kağan (olarak tahta) oturttu şüphesiz. BK D20, 21

• የጥሩ : የጥሩየጥሩ: biligsiz kagan

የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ

biligsiz kagan olurmış erinç: *Bilgisiz kağanlar* tahta oturmuş şüphesiz. KT D5

• የጥሩ : የጥሩየጥሩ: biligsiz kagan

የጥሩየጥሩ.....የጥሩየጥሩ : የጥሩየጥሩ

biligsiz kagan [ol]urmuş erinç: *Bilgisiz kağanlar* tahta oturmuş şüphesiz. BK D6

• የጥሩ : የጥሩ: baz kılmış

: የጥሩ : የጥሩ : የጥሩ : የጥሩ : የጥሩ : የጥሩ : የጥሩ : የጥሩ : የጥሩ : የጥሩ :

sü sülepen tört bulungdaki bodunug kop almış kop baz kılmış: Ordular sevk ederek dört bucaktaki halkları hep almış, hep (kendilerine) *bağımlı kılmışlar*. KT D2

yaguk erser edgü agı birür tip ança *boşgurur ermiş*: yakın(da yaşıyor) ise, iyi hediyeler verir deyip öyle *akıl verirler imiş*. KT G7

- ᠪᠠᠭᠤᠬᠤ : ᠪᠠᠭᠤᠬᠤᠰᠤᠭᠤᠷᠦᠷ : boşgurur ermiş

ᠪᠠᠭᠤᠬᠤ : ᠪᠠᠭᠤᠬᠤᠰᠤᠭᠤᠷᠦᠷ : ᠨᠢᠶᠢᠨᠠᠭᠤᠰᠤᠭᠤᠷᠦᠷ : ᠨᠡᠭᠦ : ᠠᠶᠤᠨᠠᠭᠤᠰᠤᠭᠤᠷ

yaguk erser edgü agı birür tip ança *boşgurur ermiş*: yakın(da yaşıyor) ise, iyi hediyeler verir deyip öyle *akıl verirler imiş*. BK K5

- ᠲᠤᠪᠤᠯᠤᠭ : ᠬᠠᠭᠠᠨᠨᠢᠬᠢ : dört bulung

ᠲᠤᠪᠤᠯᠤᠭ : ᠲᠤᠪᠤᠯᠤᠭ : ᠲᠤᠪᠤᠯᠤᠭ : ᠬᠠᠭᠠᠨᠨᠢᠬᠢ

tört bulung kop yagi ermiş: *Dört taraf* hep düşman imiş. KT D2

- ᠲᠤᠪᠤᠯᠤᠭ : ᠬᠠᠭᠠᠨᠨᠢᠬᠢ : dört bulung

ᠲᠤᠪᠤᠯᠤᠭ : ᠲᠤᠪᠤᠯᠤᠭ : ᠲᠤᠪᠤᠯᠤᠭ : ᠬᠠᠭᠠᠨᠨᠢᠬᠢ

tört bulung kop yagi ermiş: *Dört taraf* hep düşman imiş. BK D1

- ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : yaratunu

ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ

yagi bolup itinü *yaratunu umaduk yana içikmiş*: Düşman olmuş, (fakat) kendini *düzene sokup* (iyi) *örgütlenememiş*, yine (Çinlilere) bağımlı olmuş. KT D10

- ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : yaratunu

ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ

yagi bolup itinü *yaratunu umaduk yana içikmiş*: Düşman olmuş, (fakat) kendini *düzene sokup* (iyi) *örgütlenememiş*, yine (Çinlilere) bağımlı olmuş. BK D9

- ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : tokuz oguz bodun

ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ

yırya baz kagan *tokuz oguz bodun yagi ermiş*: Kuzeyde bağımlı kağan *Dokuz Oğuz halkı* düşman imiş. KT D14

- ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : tokuz oguz bodun

ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠲᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ

yırya baz kagan *tokuz oguz bodun yagi ermiş*: Kuzeyde bağımlı kağan *Dokuz Oğuz halkı* düşman imiş. BK D12

- ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ança konturtumuz

ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ

ilgerü kadirkan yışig aša bodunug *ança konturtumuz ança itdimiz*: Doğuda Kingan Dağlarının ötesine (kadar) halklarımızı *öylece yerleştirdik*, *öylece örgütledik*. KT D21

-ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ança kontur[tumuz]

.....ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ : ᠶᠠᠭᠤᠪᠣᠯᠤᠯᠤᠯᠤᠨ

[ilgerü] kadirkan yış[ıg aša]b[od]unug *ança kontur/tumuz ança itdimiz*]: Doğuda Kingan Dağlarının ötesine (kadar) halklarımızı *öylece yerleştirdik*, öylece örgütledik. BK D17

3.3.2. Görevli elemanda tespit edilen örnekler:

Konuyla ilgili bir örnek tespit edilmiştir:

- ʔ>D>ʔ↓: *kunçuyug*

ʔ>D>ʔ↓ : *YVPI

singilim kunçuyug birtimiz: (Eş olarak) kız kardeşim *prensesi* verdik. KT D20

- ʔ[ʔ]D....↓: *kunçuyug*

#*kʔʔʔ : ʔ[ʔ]D....↓ : *YVPI

singilim k[unç]uyug birtimiz: (Eş olarak) kız kardeşim *prensesi* verdik. BK D17

3.4. Köl Tigin Yazıtında İşaretliyen Bilge Kağan Yazıtında İşaretlenmeyen N/ö/ü Ünlüsü:

Ortak metin aktarılırken anlaşılabilirlik ve yazı alanının durumu dikkate alınarak bazı kelimelerde N ö/ü ünlüsünden tasarrufa gidildiği tespit edilmiştir:

3.4.1. Kelime kök ya da gövdesinde işaretlenmeyen N/ö/ü karakterleri:

Konuyla ilgili on yedi örnek tespit edilmiştir:

- INR: *üküş*

€HYN : ʔ>ʔʔ : RʔNk : INR 14>ʔ4 : ʔVPIʔʔ : ʔʔʔʔ : ʔVPIʔʔ : €ʔAN

süçig sabınga yımşak agısınga arturup üküş türk bodun öltüg: (Çin halkının) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp (ey) Türk halkı, *çok sayıda* öldün! KT G6

- ʔ[N]ʔN: *üküş*

€HYN : ʔ>ʔʔ : RʔNk : ʔ[N]ʔN : 14>ʔ4 : ʔVPIʔʔ : ʔʔʔʔ : ʔVPIʔʔ : €AN

süçig sabınga yımşak agısınga arturup üküş türk bodun öltüg: (Çin halkının) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp (ey) Türk halkı, *çok sayıda* öldün! BK K5

- #NAN : ʔVʔʔ: *antagingın için*

ʔʔʔʔ : ʔDʔʔʔʔ : #NAN : #NAN : ʔVʔʔʔ : ʔʔʔʔ : ʔʔʔʔ : #NAN : ʔVʔʔʔ

antagingın için igidmiş kaganıngın sabın almatın yir sayu bardıg: *Böyle olduğun için*, (seni) besleyip doyurmuş olan hakanlarının sözlerini (dinlemeden ve rızalarını) almadan her yere gittin. KT G8, 9

- #N[N]AN : ʔVʔʔʔ: *antagingın için*

ʔʔʔʔ : ʔDʔ : ʔʔʔʔ : #N[N]AN : #N[N]AN : ʔʔʔʔ : #N[N]AN : ʔVʔʔʔ

antagının için igidmiş k[aganının] sabın almatın yir sayu bardıg: Böyle olduğun için, (seni) besleyip doyurmuş olan hakanlarının sözlerini (dinlemeden ve rızalarını) almadan her yere gittin. BK K6, 7

- **𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰃𐰇𐰉𐰊 : 𐰃𐰆𐰇: özüm kutum bar için**

𐰃𐰇𐰉𐰊 : 𐰇𐰆𐰇 : 𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰃𐰇𐰉𐰊 : 𐰃𐰆𐰇 : 𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰆𐰇𐰉𐰊

tengri yarlıkadukın için özüm kutum bar için kagan olurtum: Tanrı lütufkar olduğu için, benim (de) *talihim olduğu için*, hakan (olarak tahta) oturdum. KT G9

- **𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰃𐰇𐰉𐰊 : 𐰃.....: [öz]üm kutum bar için**

𐰃.....𐰆 : 𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰃𐰇𐰉𐰊 : 𐰃.....𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊

tengri yarlık[adukın için öz]üm kutum bar için k[agan olurt]um: Tanrı lütufkar olduğu için, benim (de) *talihim olduğu için*, hakan (olarak tahta) oturdum. BK K7

- **𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊: armakçısın için**

- **𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊: yong aşurtukın için**

𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰇𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊

𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊

𐰇𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰇𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰇𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊

𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰇𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰇𐰆𐰇𐰉𐰊 :

begleri bodum tüzüz için tabgaç bodun tebligin kürlüg için armakçısın için inili eçili kıkşürtükün için begli bodunlig yong aşurtukın için türük bodun illedük ilin içginu idmiş kaganladuk kaganın yitürü idmiş: Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, *aldatıcı olduğu için*, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için, beylerle halkı *karşılıklı kışkırttığı için*, Türk halkı, kurduğu devletini elinden çıkarıvermiş; tahta oturttuğu kağanını kaybedivermiş. KT D6, 7

- **𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰆𐰇𐰉𐰊.....: [armakçısın için**

- **𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊: yong aşurtukın için**

𐰆𐰇𐰉𐰊..... : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 :𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰇𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊

: 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 : 𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊.....𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰀𐰆𐰪𐰭𐰮𐰱𐰳𐰴 :

𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰇𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰇𐰆𐰇𐰉𐰊 : 𐰇𐰆𐰇𐰉𐰊

begleri bodum tüzüz için tabgaç bodun tebl[igin] kürlügin [üçün armakçısın için inili [eçili kıkşürtükün için begli bodunlig] yong aşurtukın için türük bodun illedük ilin içginu [ı]dmış kaganladuk kaganın yitürü idmiş: Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, *aldatıcı olduğu için*, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için, beylerle halkı *karşılıklı kışkırttığı için*, Türk halkı, kurduğu devletini elinden çıkarıvermiş; tahta oturttuğu kağanını kaybedivermiş. BK D6, 7

.....**ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ** : ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠭᠡᠢᠶᠢᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ :

tengri yarlıkaduk üçün illigig ilsiretmiş kaganlığıg kagansıratmış yağig baz kılmış tizligig sökürmiş başlıgig yüküntürmiş: Tanrı (öyle) *buyurduğu için*, devletliyi devletsiz bırakmış, kağanlığı kağansız bırakmış; düşmanları bağımlı kılmış; dizlilere diz çöktürmüş, başlılara *baş eğdirmiş*. KT D15

- **ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ**: yarlıkaduk için
- **ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ**: yüküntürmüş

ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ : ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ : ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ : ᠭᠡᠢᠶᠢᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ :

ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ : ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ : ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ : ᠭᠡᠢᠶᠢᠰ : ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ : ᠶᠢᠵᠢᠶᠢᠰ :

tengri yarlıkaduk üçün illigig ilsiretmiş kaganlığıg kagansıratmış yağig baz kılmış tizligig sökürmiş başlıgig yüküntürmiş: Tanrı (öyle) *buyurduğu için*, devletliyi devletsiz bırakmış, kağanlığı kağansız bırakmış; düşmanları bağımlı kılmış; dizlilere diz çöktürmüş, başlılara *baş eğdirmiş*. BK D13

- **ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ** : ol törüde

ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ

ol törüde üze eçim kagan olurtı: *Yasaya göre / yasa gereğince* amcam kağan tahta oturdu. KT D16

- **ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ**: ol [t]örüde

ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ

ol [t]örüde üze eçim kagan olurtı: *Yasaya göre / yasa gereğince* amcam kağan tahta oturdu. BK D14

- **ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ**....: [bilmedükin] için
- **ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ** : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ: yangılığın için

ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ.....

ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ :

[bilmedükin] için bizinge yangılığın için kağanı ölti buyruğu begleri yime ölti: *Bilgisizliği yüzünden bize karşı hatalı hareket ettiğinden* kağanları öldü, kumandanları (ve) beyleri de öldü. KT D18, 19

- **ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ** : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ: bilmedükin için
- **ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ** : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : yangılığın yazıntukın için

ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ

ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠮᠤᠨᠤᠯᠤᠰ :

bilmedükin için bizinge yangiltukın yazıntukın için kağanı ölti buy[ruk]ı begleri yime ölti: Bilgisizliği yüzünden bize karşı hatalı hareket ettiğinden kağanları öldü, kumandanları (ve) beyleri de öldü. BK D16

• **ሥላሥኡ : törügin**

: ሥላሥ : ኃጸጋጋ : ደሞላ : ሰጠሥሥ : ሰጠጋጋጋ : ሣጥጥጋ : ገሰሥጋጋ
ሥሥጋጋ.....ገጥጥጋ : ሥላሥኡ

üze tengri basmasar asra yir telinmeser türük bodun ilingin törügin kim artatı [udaçı erti türük bodun ertin] ökün: Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer delinmedikçe (ey) Türk halkı (senin) devletini, yasalarını kim yıkıp bozabilirdi. (Ey) Türk halkı k(ötü huyundan) vazgeç ve nadim ol. KT D22, 23

• **ሥፍ[ገ]ሥኡ: törügin**

ሥላሥገ : ኃጸጋጋ : ደሞላ : ሰጠሥሥ : ሰጠጋጋጋ : ሰጠጋጋጋ : ገሰሥጋጋ : ገሰሥጋጋ
ሥሥጋጋ : ሥሥጋጋ : ኃጸጋጋ : ደሞላ : ገ...ገሰጋጋ : ገጥጥጋ : ሥፍ[ገ]ሥኡ :

üze tengri basm[asar asra] yir telinmeser türük bodun ilingin törügin kim artatı [udaçı [ert]i türük bodun ertin ökün: Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer delinmedikçe (ey) Türk halkı (senin) devletini, yasalarını kim yıkıp bozabilirdi (Ey) Türk halkı k(ötü huyundan) vazgeç ve nadim ol. BK D18, 19

• **ሥሥሥ : ሥሥፍሥጋጋ : küregügin için**

ሥላሥፍ : ገጥጥጋ : ኃጸጋጋ : ገጥጥጋ : ገጥጥጋ : ሥሥሥ : ሥሥፍሥጋጋ :
ፍጥፍጥጋ : ገጥጥጋ : ገጥጥጋ : ገጥጥጋ :

küregügin için igidmiş bilge kaganıgin ermiş barmış edgü eling[e] kentü yangiltug yablak kigürtüg: İtaatsizliğin yüzünden (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı kağanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hata ettin (ve) nifak soktun. KT D23

• **ሥ[ገ]ሥሥ : ሥሥፍሥጋጋ: küregügin için**

ሥላሥ.....ገጥጥጋ : ገጥጥጋ : ኃጸጋጋ : ገጥጥጋ : ሥ[ገ]ሥሥ : ሥሥፍሥጋጋ :
ፍጥፍጥጋ : ገጥጥጋ : ገጥጥጋ :

küregügin için igidmiş kaganıga ermiş bar[miş edgü] elinge kentü yangiltug yablak kigürtüg: İtaatsizliğin yüzünden (seni) besleyip doyurmuş olan kağanına bağımsız (ve) müreffeh devletine kendin hata ettin (ve) nifak soktun. BK D19

• **ሥሥሥ : ኃጸጋጋ : ደሞላ: türük bodun için**

: ሥሥሥ : ኃጸጋጋ : ደሞላ : ሥሥሥ.....ሥሥ : ሥሥሥ : ሥሥሥ
ገጥጥጋ : ሥሥሥ : ገጥጥጋ

kangımız eçimiz kaz[ganmış bodun atı küsi yok bolmazun] tiyin türük bodun üçün tün udımadım küntüz olurmad: Babamızın, amcamızın kazanmış oldukları halkın adı sanı yok olmasın diye *Türk halkı için* gece uyumadım, gündüz oturdum. KT D26, 27

• **𐰀[𐰆]𐰀𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰀𐰆𐰆𐰆: türük bodun üçün**

𐰀𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 :𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 :

kangımız eçimiz kazanmış bodun atı küsi yok bo[lmazun] tiyin türük bodun üçün tün udımadım küntüz olurmadım: Babamızın, amcamızın kazanmış oldukları halkın adı sanı yok olmasın diye *Türk halkı için* gece uyumadım, gündüz oturdum. BK D21, 22

• **𐰀𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆: ülügüm bar üçün**

𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰀𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 :

[anta] kisre tengri yarlıkazu kutum bar üçün ülügüm bar üçün ölçeği bodunug tırgürü igittim: Ondan sonra, Tanrı esirgesin, ilahi lütfum olduğu için, *kısmetim olduğu için* ölecek halkı diriltip doyurdum. KT D29

• **𐰀[𐰆]𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆[𐰆]𐰆𐰆 : ülügüm bar üçün**

𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰀[𐰆]𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆[𐰆]𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 : 𐰆𐰆𐰆𐰆 :

anta kisre tengri yarlıkaduk üçün kutum ülügüm bar üçün ülügüm bar üçün ölçeği bodunug t[ırg]ürü igittim: Ondan sonra, Tanrı öyle buyurduğu için, bahtım ve *talihim olduğu için*, ölecek halkı diriltip doyurdum. BK D23

Sonuç:

- Køl Tigin yazıtında Ƶ/a/e ve ƶ/o/u ünlülerinin işaretlenmediği kelimeler, Bilge Kağan yazıtına aynen aktarılmıştır.
- Køl Tigin Yazıtı'nda on kelimedede işaretli olmayan ƒ/i/i karakteri Bilge Kağan yazıtına metin aktarılırken anlaşılabilirlik ve fiziki alan da dikkate alınarak işaretlenmiştir:

ƒ/i/i		
Sözcüğün Køl Tigin Yazıtındaki Durumu		Sözcüğün Bilge Kağan Yazıtındaki Durumu
-kY[ƒ]	≅	-kYƒ
Y[ƒ]	≅	Yƒ
-kY[ƒ]	≅	-kYƒ
ƒ[ƒ]Ƒ	≅	ƒƒƑ
-ƒ[ƒ]Ƒ	≅	-ƒƒƑ
ƒ[ƒ]Ƒ	≅	ƒƒƑ
ƒk[ƒ]Ƒ	≅	ƒkƒƑ
[ƒ]ƶ>↓	≅	ƒƶ>↓
[ƒ]ƶ>↓	≅	ƒƶ>↓
-[ƒ]ƶ>	≅	-ƒƶ>
Toplam örnek adedi: 10		

- Køl Tigin yazıtında iki kelimedede işaretlenmeyen Ƒ/ö/ü karakteri Bilge Kağan yazıtına metin aktarılırken anlaşılabilirlik ve fiziki alan da dikkate alınarak işaretlenmiştir:

Ƒ/ö/ü		
Sözcüğün Køl Tigin Yazıtındaki Durumu		Sözcüğün Bilge Kağan Yazıtındaki Durumu
Ƒ[Ƒ]kYƑƑk	≅	ƑƑkYƑƑk
ƶƑƑƑƑ[Ƒ]Ƒ	≅	ƶƑƑƑƑƑ
Toplam örnek adedi: 2		

hF9tNYN	≡t[N]YN
hNINtNk : kTNk	≡	hFt[N]tNk : kTNk
hNAN : ↓zzhJHD	≡	h[N]AN↓zzhJHD
İhtNtNq:	≡	Yht[N]tNq:
↓xNtNkJ>	≡	↓x[N]tN..J>
hNAN...	≡	h[N]AN : hFkxhtFk
hNAN : hFtJHD	≡	h[N]AN : hFtJHD : hFtMHD :
hNtNk	≡	h[N]tNk
hNAN : hNtNq	≡	h[N]AN : hNtNq
hNAN :)zz> : kTNk	≡	h[N]AN :)zz> : kTNk
hNANHD : htNYN	≡	h[N]ANHD : ht[N]YN
Toplam örnek adedi: 17		

• Kolaylık kanununa göre, yazıtlarda kullanıldığı kelimeye 1/1 ihtimal ile tahmin edilebilen (çoğunlukla düz geniş) ünlüler (Gemalmaz, 1982, 28) kelimenin anlaşılabilirlik ve geçiş sıklığı da dikkate alınarak genellikle işaretlenmemiştir (Mert, 2009, 116). Bir başka deyişle, metinlerin genelinde en fazla işaretlenmeyen ünlüdür. Ancak ortak metnin mevcut hâli Bilge Kağan yazıtına aktarılırken anlaşılabilirlik ve fiziki alan da dikkate alınarak en fazla ince ve dar ünlülülerden tasarrufa gidilmiştir.

Kaynaklar:

- ALYILMAZ, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara.
- ALYILMAZ, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*. Erzurum.
- ALYILMAZ, C. (2007). *(Kök)türk Harfli Yazıtların İzinde*. Ankara.
- BATMANOV, İ. A. (1971). Drevnie Tyurkskie Dialekti i ih Otrajenie v Sovremennih Yazıkah Glossari: Ukazatel' Affiksov. Frunze.
- CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- DOERFER, G. (1963-1975). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden.
- ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston.
- ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon*. Vol. 1. Wiesbaden.
- GEMALMAZ, E. (1985). *Azerbaycan Türkçesinin Ses ve Şekil Bilgisi, Çağdaş Azeri Türkçesi Metinleri Antolojisi*. Erzurum.

- GEMALMAZ, E. (1996). (STT’nde işaretli (/./) Görev Ögeleri Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6, Erzurum. 1-4.
- GEMALMAZ, E. (1982). *Standart Türkiye Türkçesi (STT)’nin Formanlarının Enformatif Değerleri*. Erzurum.
- GEMALMAZ, E. (1998). Standart Türkiye Türkçesi (STT) İçin Dil Bilgisi Uygulamalarında Kullanılacak İşaret ve Kısaltmalar, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, Erzurum. 1-21.
- GEMALMAZ, E. (1980). Türkçenin Fonemler Düzeni ve Bu Fonemler Düzenin İşleyişi, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 12, Ankara. 173-195.
- KAYA, C. (2010). Orhon Yazıtlarının Dikilişiyle İlgili Yeni Sorunlar, *I. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri*. Afyonkarahisar. 135-141.
- MERT, O. (2008). Orhun Yazıtlarında Kullanılan İşaretsiz (/./) Görev Ögeleri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38, Erzurum. 1-20.
- MERT, O. (2009). Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes-Tariat-Şine Us. Ankara.
- MERT, O. (2010). Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında Yer Alan Ortak Metinlerde Ünsüzleri Karşılıyan Karakterlerin Kullanımıyla İlgili Karşılaşılan Farklılıklar, *I. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri 18-20 Kasım 2009 Afyonkarahisar Türkiye*. Afyonkarahisar. 169-190.
- MERT, O. (2011). Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında Yer Alan Ortak Metinlerde Morfolojik Seviyede Karşılaşılan Farklılıklar, *Ötüken’den İstanbul’a Türkçenin 1290 Yılı (720-2010) Sempozyumu, 3-5 Aralık 2010 / From Ötüken to İstanbul, 1290 Years of Turkish (720-2010) 3th – 5th December*, İstanbul. 431-452.
- NADELYAEV, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar’*, Leningrad.
- SERTKAYA, O. F. (1995). *Göktürk Tarihinin Meseleleri*, Ankara.
- TEKİN, T. (1995). *Orhon Yazıtları*, İstanbul.